

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Međunarodna organizacija za migracije

Projekat: Izgradnja kapaciteta institucija uključenih u upravljanje migracijama i reintegraciju
povratnika u Republiku Srbiju

Autor: prof dr Slobodan Cvejić

IZVEŠTAJ

Anketa o potrebama povratnika u Republiku Srbiju

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Sadržaj

1. Rezime	3
2. Uvod	5
3. Metodologija	7
3.1 Anketa povratnika	7
3.2 Struktura uzorka povratnika	7
3.3 Anketa pružalaca usluga	8
3.4 Struktura uzorka pružalaca usluga	9
4. Rezultati ankete povratnika	10
4.1 Iskustvo migracija i povratka	10
4.2 Nedostatak ličnih dokumenata	12
4.3 Ekonomski položaj	13
4.4 Pomoć pri zapošljavanju	15
4.5 Stanovanje	18
4.6 Zdravstvena zaštita	21
4.7 Obrazovanje	22
4.8 Socijalna zaštita	23
4.9 Socijalni aktivizam	25
5. Rezultati ankete pružalaca usluga	26
5.1 Percepcija povratnika i njihovih problema	26
5.2 Rešavanje problema povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji	31
6. Zaključak	34

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Rezime

Problem reintegracije povratnika u Srbiju po sporazumu o readmisiji sa EU je velik i predstavljaće konstantnu temu za strateško planiranje i dizajniranje mera politike u narednim godinama. U poslednjih nekoliko godina ova činjenica je adekvatno prepoznata u relevantnim dokumentima u Srbiji (Nacionalna strategija zapošljavanja 2011-2020, Strategija reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji), a prikupljanje podataka o potrebama povratnika unapređuje bazu evidencije za uspešno upravljanje ovim vidom migracija.

Izveštaj je nastao na osnovu dva anketna istraživanja. Jedno je sprovedeno na uzorku od 500 povratnika širom Srbije, a drugo na uzorku od 295 relevantnih ustanova (pružalaca usluga) na lokalnom nivou u 100 opština u Srbiji.

Osnovni zaključci istraživanja su sledeći:

1. Percepcija osnovnih problema i potreba povratnika je ispravna: ispitanici iz lokalnih ustanova i organizacija su istakli isto što je pokazalo istraživanje povratnika: ovo je loše obrazovana društvena grupa sa visokom stopom nezaposlenosti i veoma lošim ekonomskim položajem.
2. Povratnici su aktivni na tržištu rada: oni su znatno više orijentisani na zapošljavanje nego na dobijanje socijalne pomoći, spremni su na različite oblike podrške u zapošljavanju i posebno je važno istaći da najveći broj njih preferira podršku za samozapošljavanje.
3. Problem nezaposlenosti generisan niskim obrazovanjem prethodi da se obnovi i u sledećim generacijama jer je procenat dece koja prekidaju školovanje pre završetka srednje škole velik. Iz tog razloga podrška u ovoj oblasti je jednako urgentna kao i podrška u zapošljavanju.
4. Još jedan važan problem su stambeni uslovi u kojima žive povratnici. Ovaj problem se više odnosi na kvalitet stanovanja nego na vlasnički status. Povratnici bi u ovom slučaju prihvatili različite oblike podrške, a problem je ispravno percipiran i od strane pružalaca usluga.
5. Lokalne ustanove su relativno dobro upoznate sa problemima povratnika. Ipak, može se reći da je potrebno proširiti informaciju o ovoj pojavi iz kruga pojedinaca i instanci zaduženih da se bave ovim problemom na širi krug pružalaca usluga, a pogotovo je potrebno bolje povezati različite aktere u osmišljavanju i sprovođenju mera podrške.
6. Sigurnosna socijalna mreža za povratnike je posebno slaba u opštinama u kojima je koncentracija povratnika mala: tamo su i percepcija problema i povezanost aktera u

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

mreži podrške slabi i to povratnike u ovim opštinama gura na same margine društva. Ne treba zaboraviti da u ovim opštinama živi skoro 1/3 povratnika.

7. Posebnu ciljnu grupu u kampanji podizanja svesti o problemima integracije povratnika treba da čine zaposleni u CSR. Istraživanje je pokazalo da oni nedovoljno jasno prepoznaju povratnike kao posebnu društvenu grupu, a upravo su CSR mesto preseka tokova informacija, drugim institucijama o potrebama povratnika, a samim povratnicima o mogućnostima korišćenja različitih socijalnih usluga i mera podrške.

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Uvod

Problem reintegracije povratnika u Srbiju po sporazumu o readmisiji sa EU je velik i dodaje novi teret u korpu problema vezanih za migracije na ovom području. Ne postoje precizne procene broja mogućih povratnika, ali se one najčešće kreću od 50.000 koliko je bilo pobrojano sredinom 2000-tih u različitim zemljama EU, do nezvaničnih 100.000 koliko se pominje u Strategiji reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji (u daljem tekstu Strategija)¹. Ono što je izvesno, međutim, je da se ovi ljudi suočavaju sa brojnim teškoćama u svakodnevnom životu i da su uskraćeni u elementarnim životnim potrebama kao što su ishrana, stanovanje, zdravstvena zaštita, itd. Jedna od mogućih posledica takve situacije je i veći procenat tzv. sekundarne migracije – lica vraćena na osnovu bilateralnih sporazuma o readmisiji koja se nisu integrisala u društvo i ponovo napuštaju državu. Zbog ovoga je, kako se to ističe u Strategiji, proces integracije najvažnija karika u lancu održive kontrole migracija. Da bi se uspešno rešavali ovi problemi i efikasno upravljalo ovim aspektom migracija, neophodni su ažurni i pouzdani podaci o potrebama povratnika.

Značaj uspešne integracije migranata, uključujući povratnike u Republiku Srbiju, za uspešno funkcionisanje zajednice, kao i potreba za kvalitetnim i ažurnim podacima o njihovom kretanju i potrebama su prepoznati i u dokumentu *'Ka razvoju politike radnih migracija u Republici Srbiji'* (tzv. Beli dokument) koji je postavio ključne pravce i elemente za upravljanje migracijama u ovom domenu.²

Ovaj izveštaj je nastao kao deo aktivnosti u okviru četvrte komponente projekta *Izgradnja kapaciteta institucija uključenih u upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika u Republiku Srbiju*, kojeg Međunarodna organizacija za migracije (IOM) realizuje iz predpristupnih sredstava Evropske komisije i u saradnji sa Komesarijatom za izbeglice Republike Srbije i Ministarstvom za rad i socijalnu politiku Republike Srbije.

Četvrta komponenta projekta je usmerena na podršku centranim i lokalnim ustanovama i pružaocima usluga u domenu planiranja, monitoringa i sprovođenja reintegracije povratnika, a istraživanje na kojem počiva ovaj izveštaj treba da pruži uvid u potrebe povratnika u oblasti stanovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalne zaštite, pribavljanja neophodnih dokumenata i savladavanja jezičkih barijera.

Ovaj cilj projekta je u skladu sa strateškim usmerenjima politike Vlade Republike Srbije u ovoj oblasti. Nedostatak pouzdane informacije o potrebama povratnika je prepoznat u Strategiji. Ona je rezultat nastojanja da se povratnici integrišu u društvo kroz delotvornu politiku vlade, na efikasan, racionalan i održiv način, uz puno uvažavanje osnovnih prava

¹ Nemačka je 2003. na ovoliko procenila samo broj ilegalnih migranata iz SCG na svojoj teritoriji.

² Manke, M. (2010) *Towards Developing a Policy on Labour Migration in the Republic of Serbia: A White Paper*. Belgrade: IOM.

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

povratnika i njihovu aktivnu participaciju. Deo uspostavljanja sistema upravljanja migracijama treba da bude i jačanje kapaciteta institucija da sprovedu redovnu analizu i ocenjuju potrebe migranata. Ovaj kapacitet je preduslov za uspešno planiranje, pogotovo u pogledu njihove integracije u zajednicu, a njegovi nosioci treba da budu kako menadžeri u javnoj upravi, tako i profesionalci u službama koje pružaju usluge, kao što su socijalni radnici, nastavnici, zdravstveni radnici, i sl.

Metodologija

Anketa povratnika

Realizovano istraživanje je anketa na osnovu strukturisanog upitnika koji sadrži baterije pitanja o bazičnim potrebama povratnika i preprekama za njihovo zadovoljenje. Većina pitanja se odnosi na domaćinstvo, a manji broj na ispitanicu/ka lično. Anketiranje su obavili poverenici za izbegla i interno raseljena lica iz opština koje su odabrane u uzorak, a na pitanja je odgovarala punoletna osoba iz domaćinstva koja je prošla iskustvo emigracije, a ujedno može da pruži sve potrebne informacije o domaćinstvu.

Anketa je sprovedena na uzorku od 500 domaćinstava povratnika stratifikovanih prema regionalnoj gustini. Izdvojena su 3 stratuma: a) Beograd, Raški okrug i Pčinjski okrug, gde je velika koncentracija povratnika; b) Banat, Jugoistočna Srbija i Jugozapadna Srbija gde je osrednja koncentracija povratnika i c) ostali okruzi gde je niska koncentracija povratnika³. U okviru svakog stratuma je rađeno anketiranje u većim i manjim gradovima, jer se može očekivati da veličina grada ima implikacije na institucionalne kapacitete i kvalitet pruženih usluga.

Struktura uzorka povratnika

Nakon kontrole logičke konzistentnosti i kvaliteta podataka, analiza je urađena na 435 upitnika prikupljenih u 28 opština. Ispitana domaćinstva su uglavnom skoncentrisana u gradskim sredinama (86%, naspram 14% u selima). Kao što je bilo za očekivati, najviše ih je iz Sandžaka (29%), sa juga Srbije (Pčinjski i Jablanički okrug – 21%) i iz Beograda (22%). Iz Vojvodine je 16% domaćinstava u uzorku i iz ostalih krajeva Srbije 13%.

Anketirano je 74% muškaraca i 26% žena. Njihov raspon starosti je od 19 do 68 godina, ali je koncentracija najveća između 30 i 50 godina starosti – tu se nalazi čak 60% ispitanih povratnika/ca. Radi se o građanima sa lošom obrazovnom strukturom, gde jedna polovina ima završenu osnovnu školu, jedna četvrtina nema formalno obrazovanje, a jedna četvrtina ima srednje obrazovanje. Samo dve osobe iz uzorka imaju završen fakultet. Slika nije bolja ni što se tiče dodatnih veština: samo 4% ispitanih se služi računarom, tek 1/3 ima vozačku dozvolu, 33% ispitanih zna strani jezik (što nije čudno s obzirom da su mnogi živeli u inostranstvu nekoliko godina) i 28% vlada nekim zanatom. Situacija je još lošija u pogledu položaja na tržištu rada: samo 13% ispitanih je zaposleno, pola kod poslodavca, a pola

³ U Raškom okrugu i u Jugozapadnoj Srbiji koncentracija povratnika je dominantno u opštinama koje pripadaju oblasti Sandžaka: u Raškom okrugu oko 85% povratnika je u opštinama Novi Pazar i Tutin, a u Zlatiborskom okrugu oko 90 povratnika je u opštinama Sjenica i Prijepolje.

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

samostalno (manji broj u poljoprivredi). Najveći je procenat nezaposlenih (oko 60%), mada ima dosta i izdržavanih (oko ¼, uglavnom domačice).

Ove osobe žive u domaćinstvima koja su prosečno veća od proseka za Srbiju – 4,25 članova. Prosečno učešće dece do 7 godina starosti u ovim domaćinstvima je 14%, a do 15 godina 27%. Mnoga domaćinstva (62%) imaju decu, a najveći zabeleženi broj dece po domaćinstvu je 5 za decu do 7 godina starosti i 7 za decu do 15 godina starosti. Prosečno učešće lica starijih od 65 godina je neočekivano malo – svega 3%, što znači da je veoma mali broj povratničkih domaćinstava koja su višegeneracijska (svega 10%). Najveći zabeleženi broj lica starijih od 65 godina u jednom domaćinstvu je 3. Sveukupno, ove brojke daju prosečnu stopu zavisnosti članova (proporciju članova u neaktivnom dobu) od 29%, sa najvećim brojem dece i starih u jednom domaćinstvu od 7. Dodajmo još da je prosečno učešće zaposlenih članova u domaćinstvu svega 9%, dok je onih koji ostvaruju bilo kakav prihod 29%, a procenat nezaposlenih koji aktivno traže posao 39%. Sve zajedno, ovo daje sliku o katastrofalnom ekonomskom položaju povratničkih domaćinstava: veliko je učešće zavisnih članova, mala proporcija onih koji ostvaruju neki prihod i izuzetno mali procenat onih sa stabilnim prihodom, tj. zaposlenjem.

Anketa pružalaca usluga

Anketa pružalaca usluga povratnicima na lokalnom nivou je obuhvatila ustanove relevantne za uspešnu (re)integraciju povratnika, kao i NVO koje se bave pitanjima migranata, povratnika i Roma kao najbrojnije etničke grupe među povratnicima. Podaci su prikupljeni elektronskim putem, tako što su ispitanici sami popunjavali upitnik i vraćali ga na naznačenu e-mail adresu. Upitnici su poslani u više od 100 opština, u sledeće ustanove:

- lokalna samouprava,
- Poverenik za izbegla i interno raseljena lica,
- Centar za socijalni rad,
- filijala Nacionalne službe za zapošljavanje,
- lokalna Policijska uprava,
- Dom zdravlja ili druga zdravstvena ustanova,
- Osnovna škola ili školska uprava

Način prikupljanja podataka je uslovio da upitnik bude kratak i fokusiran na glavna istraživačka pitanja. Pitanja su grupisana u tri kategorije: opšti podaci o ispitaniku/ci i ustanovi, percepcija povratnika i njihovih problema i pristup rešavanju problema povratnika.

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Struktura uzorka pružalaca usluga

Po isteku zadnjeg roka za dostavljanje upitnika, pristiglo je ukupno 295 upitnika. Odgovori su stigli iz 107 opština (97 ako se Beograd, Novi Sad i Niš računaju svaki kao jedna administrativna jedinica). Broj popunjenih upitnika po opštini je uglavnom varirao od 1-4, ali postoji nekoliko opština iz kojih je stigao veći broj upitnika i to su sve opštine u kojima je visoka ili srednja koncentracija povratnika⁴. Iz stratumata sa visokom koncentracijom povratnika (Beograd, Raški i Pčinjski okrug) stiglo je 105 upitnika, iz stratumata sa srednjom koncentracijom (Banat, jugoistočna i jugozapadna SRbija) 69 i iz stratumata sa niskom koncentracijom povratnika (ostala područja) 121 upitnik. Ovo znači da ima dovoljno jedinica u uzorku za analizu po stratumima. Tokom logičke kontrole pronašli smo 13 upitnika iz 8 opština koji po evidenciji IOM nemaju povratnike i iz kojih su ispitanici odgovorili da ove pojave nema u njihovoj sredini. Ovi upitnici nisu uključeni u analizu, što znači da je analiza obavljena na 282 upitnika.

Apsolutno najveći broj popunjenih upitnika je stigao iz opštinskih uprava (118), zatim iz CSR rad (75), NSZ (42) i policijskih uprava (29). Ostale ustanove i organizacije se javljaju u zanemarljivim veličinama. Za dalju analizu je još zanimljivo konstatovati da su na upitnik odgovorile 64 osobe koje se nalaze na nekoj od rukovodećih funkcija (načelnici, zamenici načelnika, direktori, šefovi odseka i sl.), 157 osoba koje u okviru svojih radnih zadataka imaju, ili treba da imaju direktan kontakt sa povratnicima (poverenici, zaposleni u CSR i sl), i 74 osobe koje rade na izvršnim poslovima koji nisu direktno vezani za povratnike.

⁴ Izuzetak je Požarevac u kojem ocenjena koncentracija povratnika nije velika, a iz kojeg je stigao apsolutno najveći broj upitnika (12).

Rezultati ankete povratnika

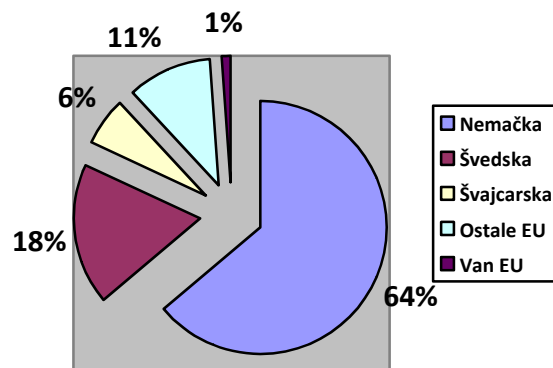
Iskustvo migracija i povratka

Najveći broj ispitanih povratnika/ka je od 1990-te u inostranstvu boravilo samo jednom na duže od 30 dana (preko 2/3). Još 20% je imalo dva ovakva boravka u ovom periodu, a tek 12% je boravilo 3 ili više puta. Anketirani povratnici se vidno razlikuju po dužini boravka s obzirom na godinu odlaska u emigraciju. Dok su, kao što je jedino i moguće, oni koji su otišli nakon vizne liberalizacije (2010.-2012.) u zemlji destinacije boravili godinu dana ili kraće, kod onih koji su u inostranstvo otišli nakon političkih pomena u Srbiji (između 2001. i 2009) dužina boravka se proteže na do 5 godina (95% anketiranih). Ako su Srbiju napustili tokom 1990-ih (tačnije, između 1991 i 2000-te) dužina boravka je skoncentrisana između 1 i 12 godina (90%), dok među onima koji su otišli pre 1991. godine ima osoba koje su u inostranstvu kontinuirano boravile i preko 40 godina (samo 25% takvih je boravilo kraće od 10 godina).

Većina je vraćena iz inostranstva nakon 2000. godine, čak 92%, a najveći talas je bio 2010/11 kada je vraćeno 46% anketiranih. Zanimljivo je da je sredinom prethodne decenije došlo do promene trenda što se tiče destinacije povratka. Naime u Sandžak se oko 2/3 anketiranih povratnika vratilo do 2005. godine, dok je u svim ostalim regionima oko 2/3 ili više povratnika stiglo nakon 2005. godine (na jug Srbije 70%, u Beograd čak 82%!).

Ubedljivo najveći broj je vraćen iz Nemačke (64%), potom iz Švedske (18%) i Švajcarske (6%). Samo 4 anketirane osobe su vraćene iz zemalja koje ne pripadaju EU (ne računajući Švajcarsku) – Makedonija, Kanada i Dominikanska Republika.

Grafikon 1. Zemlja iz koje su vraćeni u Srbiju

Nakon 2000. godine je došlo do promene trenda što se tiče zemalja iz kojih su se vratili građani Srbije (i u koje su odlazili). Do 2000. godine Nemačka je dominirala kao destinacija (oko 85% povratnika je tamo otišlo i odande se vratilo), dok je nakon 2000. godine ova zemlja bila destinacija za oko 40% povratnika, a značajan porast ovog oblika migracija beleže Švedska, Švajcarska, Norveška i Francuska.

Zanimljivo je da je ovaj oblik migracije porodična strategija – čak 77% ispitanih je pri poslednjem boravku bilo u društvu člana/ova porodice. Svega 18% domaćinstava ima samo jednog člana koji je najmanje jednom boravio u inostranstvu duže od 30 dana. Dva člana koja su imala duži boravak u inostranstvu se javljaju u dodatnih 20% domaćinstava, a 3 do 6 članova u još 56% domaćinstava! Što je još zanimljivije, porodična veza nije resurs na kojem mogu da realno planiraju ovakav poduhvat, jer većina (75%) nema članove uže porodice koji žive u zemlji iz koje su vraćeni, niti oni ili članovi njihove uže porodice imaju imovinu u zemlji iz koje su vraćeni (95%). Ovakva strategija je upadljivija u Švedskoj i Norveškoj (preko 90% anketiranih) ili Švajcarskoj (84%), nego u Nemačkoj (71%).

Manji broj je dobio finansijsku pomoć pri povratku, njih 27%, a veći nije. Za one koji su dobili ovakvu pomoć raspon visine pomoći je od 50 do 10.000 evra. Srednja vrednost je na 888 evra, a najveća koncentracija (60%) je između 250 i 1.000 evra. Putni list pri povratku je dobilo 62% ispitanih, a 38% nije. Nema vidljive veze između tipa socijalne države i učestalosti finansijske pomoći pri povratku: u Nemačkoj i Švedskoj takvih je bilo 25% odnosno 29%, a u Švajcarskoj i Norveškoj 46%, odnosno 42%. Takođe, značajna veza se ne može uočiti ni između godine odlaska u inostranstvo i dobijanja finansijske pomoći pri povratku: kod onih koji su emigrirali između 2010. i 2012. učešće onih koji su dobili finansijsku pomoć je 25%, kod onih koji su emigrirali između 2001. i 2009. je 30%, kod onih koji su emigrirali između 1991. i 2000. je 25% i kod onih koji su Srbiju napustili pre 1991. 20% je dobilo finansijsku pomoć pri povratku.

Interesantno je zapažanje da 59% ispitanih planira da ponovo ode u inostranstvo na duže od mesec dana. U pogledu ovakvog plana nema statistički značajne varijacije prema državi iz koje su vraćeni poslednji put. Takođe, nema značajnije varijacije između muškaraca i žena iz našeg uzorka. Ovaj nalaz valja imati na umu u svetlu konstatacije iz 'Belog dokumenta' o radnim migracijama da je '... izuzetno važno razmotriti pojam 'migrantskih namera' kada se osmišljavaju različite opcije politika, jer će uspeh biti postignut samo ako migranti vide jasnu alternativu ponovnom emigriranju'.

Napomenimo na kraju ovog odeljka da ovakva ilegalna emigracija nije povod za unutrašnje migracije nakon povratka u Srbiju. Zbog veličine uzorka ovaj trend ne možemo pratiti na nivou opština, ali je vidljivo na nivou regiona da su samo ispitanici koji su ranije živeli na Kosovu ili u bivšim jugoslovenskim republikama sada ostali u Srbiji, bez vidljive koncentracije u nekom od regiona, a svi ostali su se vratili u iste regione (Beograd, Sandžak, južna Srbija, ostalo).

Nedostatak ličnih dokumenata

U ovom delu izveštaja ćemo opisati situaciju domaćinstava u pogledu osnovnih ličnih dokumenata. Postavili smo pitanja o tome koji dokumenti nedostaju članovima domaćinstva, koji su glavni razlozi za njihov nedostatak, koji oblik podrške za njihovo pribavljanje je potreban i koja vrsta podrške je najvažnija.

Osnovni je nalaz da najvažnija dokumenta nedostaju u oko 7% domaćinstava, a da je glavni razlog za njihov nedostatak to što domaćinstva nemaju novac da plate takse za njihovo pribavljanje.

Tabela 1. Nedostatak osnovnih ličnih dokumenata, % domaćinstava

Vrsta dokumenta	% domaćinstava
Uverenje o državljanstvu	7
Izvod iz matične knjige rođenih	5
Izvod iz matične knjige venčanih	1
Lična karta	7
Pasoš	8
Radna knjižica	3
Zdravstvena knjižica	5
Diploma, kopija ili nostrifikacija	2

Iz prethodne tabele vidimo da su nedostajuća dokumenta međusobno povezana/uslovljena, tako da se logično nameće redosled prioriteta za podršku: pribaviti izvod iz MKR, potom ličnu kartu, zdravstvenu knjižicu, itd. U približno 1/2 domaćinstava kojima nedostaju dokumenti nedostaje više od 1 dokumenta (najčešće 2-3). Tu se radi o višečlanim domaćinstvima, najčešće onima sa 3-6 članova.

Tabela 2. Razlozi za nedostatak osnovnih dokumenata, % domaćinstava

Razlog	% domaćinstava
Nisu ni probali, ne treba im	0
Izgubljena ili uništena	4
Nikada nisu ni imali	1
Ne znaju kome da se obrate	3
Nemaju novca da plate takse	14
Diskriminacija	2
Korupcija	0
Ostalo	3

Dobra vest je da je u ovoj grupi malo onih koji nikada nisu imali neke lične dokumente ili koji smatraju da im isti ne trebaju. Od onih koji su naveli razlog, 2/3 je navelo jedan razlog, a ostali uglavnom 2 razloga. Kod 2 razloga najčešća je kombinacija nedostatka novca sa jedne strane i uništenosti/izgubljenosti dokumenata ili diskriminacije, sa druge strane.

Shodno odgovorima na prethodno pitanje, najčešće pominjani oblik potrebne podrške je novac za takse (18% domaćinstava, tj. skoro svi koji očekuju podršku). Jedan broj domaćinstava na ovo dodaje još neki oblik podrške: objašnjenje procedure 6%, prisustvo trećeg lica prilikom izvršavanja procedure 5% i nešto drugo 1%. Konačno, kada su upitani da jedan od pomenutih oblika podrške izdvoje kao najvažniji, oni konsekvntno ubedljivo najčešće biraju novčanu podršku, a potom objašnjenje procedure i asistenciju pri izvršavanju procedure.

Ekonomski položaj

Kao što je pomenuto u opisu sastava anketiranih domaćinstava povratnika, njihova struktura aktivnosti i zaposlenosti je izuzetno nepovoljna. Ova okolnost ima direktne posledice na strukturu izvora prihoda domaćinstava povratnika i na njihov finansijski potencijal.

Tabela 4. Izvori prihoda domaćinstava povratnika

Izvor prihoda	% domaćinstava
Plata od zaposlenja (formalnog i neformalnog, redovnog i povremenog)	46
Penzija	9
Socijalna pomoć	35
Pomoć rođaka/prijatelja	16
Rentiranje nekretnina	0
Prodaja sopstvenih poljoprivrednih proizvoda	2
Prošnja	3
Nešto drugo	1

Iz prethodne tabele se vidi da je prilično visok procenat povratničkih domaćinstava koja primaju pomoć, bilo socijalnu ili iz primarne društvene mreže. Zabrinjavajuć je i podatak da manje od polovine domaćinstava ostvaruje prihod od zaposlenja. U domaćinstvima gde postoji više od jednog izvora prihoda, najčešće se radi o kombinaciji zaposlenja i nekog oblika socijalne pomoći (polovina takvih slučajeva) ili zaposlenja i pomoći rođaka/prijatelja (1/4 takvih slučajeva).

Rezultat prethodno prikazanog stanja je izuzetno loš ekonomski položaj anketiranih domaćinstava. Skoro polovina domaćinstava (48%) je realizovala ukupnu potrošnju u toku meseca pre anketiranja manju nego što je iznos minimalne zarade u Srbiji (15.138 dinara). Prosek za sva domaćinstva u uzorku je 21.579 dinara, sa prosečnom potrošnjom po glavi domaćinstva od 5.770 dinara. Ispod 60% medijane potrošnje po glavi domaćinstva (4.500 dinara) nalazi se čak 50% domaćinstava u uzorku. Ovaj podatak govori o visokom relativnom siromaštvu i unutar ove kategorije stanovništva, tj. o velikoj unutrašnjoj nejednakosti u pogledu finansijskog potencijala.

Imajući u vidu prethodne nalaze, ne čudi podatak da je čak 97,7% ispitanika izjavilo da prihodi njihovog domaćinstva nisu dovoljni da se pokriju osnovne potrebe kao što su ishrana, plaćanje računa, zdravstvena nega, higijena, školovanje i lokalni transport.

Ponuđeni da odaberu jedan odgovor na pitanje o vrsti pomoći koja bi najpre popravila ekonomski položaj njihovog domaćinstva, ispitanici su najčešće birali pronalaženje posla.

Tabela 5. Poželjan tip pomoći za popravljnje ekonomskog položaja, % ispitanika

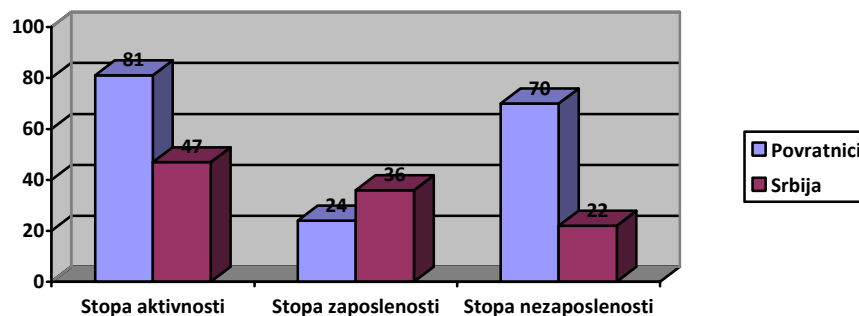
Tip pomoći	% ispitanika
Pronalaženje posla	80
Dobijanje socijalne pomoći	10
Pomoć prijatelja/rođaka	1
Humanitarna pomoć	8
Prodaja nekretnine ili druge imovine	1

Rezultati prikazani u ovoj tabeli sami po sebi pokazuju koliki je značaj podrške domaćinstvima povratnika da zaposle nekog od svojih članova.

Pomoć pri zapošljavanju

Kao što je istaknuto u uvodu, položaj povratnika na tržištu rada je izuzetno loš. Na osnovu pitanja o broju aktivnih, zaposlenih i nezaposlenih članova domaćinstva, dobili smo podatak da je među povratnicima po sporazumu o readmisiji stopa aktivnosti 81%, stopa zaposlenosti 24%, a stopa nezaposlenosti 70%⁵. Ovo su podaci koji govore o znatno lošijem položaju povratnika u odnosu na ionako lošu sliku tržišta rada u Srbiji uopšte.

Grafikon 2. Pokazatelji položaja na tržištu rada, uporedno za povratnike i Srbiju⁶

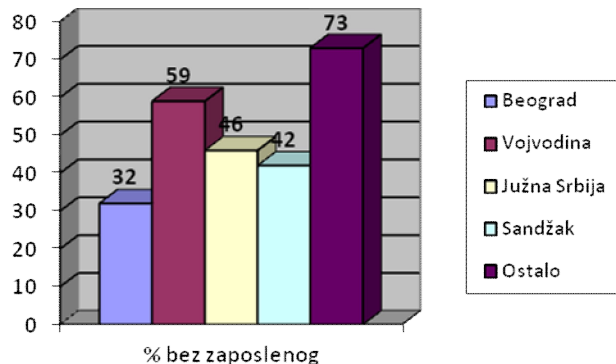
⁵ Stopa aktivnosti je udeo aktivnog stanovništva (svih koji rade ili traže posao) u radno sposobnom stanovništvu (stariji od 15 godina). Stopa nezaposlenosti je udeo nezaposlenih lica koja aktivno traže posao u ukupnom broju aktivnih stanovnika. Stopa zaposlenosti je udeo zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu.

⁶ Podaci nisu potpuno uporedivi jer nisu prikupljeni identičnim instrumentom, ali dovoljno pouzdano ukazuju na razliku u položaju na tržištu rada. Podaci za Srbiju iz saopštenja RZS za poslednji kvartal 2011.

Poseban problem predstavlja činjenica da čak 47% anketiranih domaćinstava nema nijednog zaposlenog člana (ni formalno ni neformalno). Ovaj problem nije ravnomerno raspoređen regionalno i najmanji je u Beogradu koji nudi najviše mogućnosti i na formalnom i na neformalnom tržištu, a najveći je u sredinama gde je koncentracija povratnika mala i u Vojvodini.

Grafikon 3. Regionalna distribucija povratničkih domaćinstava bez zaposlenog člana, u %

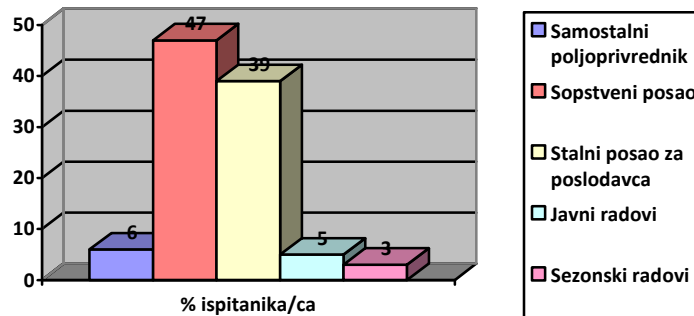
Nije samo ukupna zaposlenost povratnika najbolja u Beogradu, nego i struktura zaposlenosti, u smislu da je tu najviše prosečno formalno zaposlenih i najmanje neformalno zaposlenih, dok je u sredinama gde je koncentracija povratnika niska obrnuto – od svih područja Srbije ovde je najmanje učešće formalno zaposlenih povratnika i najveće učešće neformalno zaposlenih.

Ukupan broj povratnika registrovanih kod Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) odgovara ukupnom broju nezaposlenih koji traže posao (oko 700 u svim anketiranim domaćinstvima). Ipak, 110 ispitanika je odgovorilo na pitanje zašto u domaćinstvu imaju nezaposlenog člana koji nije registrovan kod NSZ. Među njima dominira odgovor da je to zbog toga što ne veruju da mogu da nađu posao preko NSZ. Ovo je najvažniji razlog za neregistrovanje i u istraživanjima generalne populacije Srbije. Pri izboru najvažnije podrške za prijavljivanje kod NSZ ispitanici povratnici najčešće ističu objašnjenje procedure prijavljivanja i potom pribavljanje nedostajućih dokumenata. Ostali oblici podrške (prisustvo trećeg lica prilikom izvršavanja procedure, usavršavanje srpskog jezika) su birani znatno ređe.

Nezaposleni ispitanici/ce su upitani i koju vrstu zaposlenja bi voleli da dobiju. Njihov najčešći izbor su samostalni posao i stalni posao za poslodavca.

Grafikon 4. Poželjni tip zaposlenja, nezaposleni povratnici, u %

Poželjni tipovi zaposlenja nemaju značajniju korelaciju sa starošću ispitanika/ca (samo se ispitanici stariji od 45 godina nešto radije opredeljuju za poljoprivredu), ali su razlike vidne kad se radi o polu i školskoj spremi.

Tabela 6. Poželjni tip posla za nezaposlene, prema polu, u %

Tip posla	Pol	
	Muški	Ženski
Samostalni poljoprivrednik/ca	6	0
Sopstveni posao (samozaposlen/a)	49	17
Stalni posao za poslodavca	39	42
Javni radovi	4	33
Sezonski radovi	2	8

Iz prethodne tabele se može zaključiti da su muškarci skloniji pokretanju sopstvenog posla, bilo u poljoprivredi ili nekoj drugoj oblasti, a da su žene sklonije povremenom angažmanu na javnim ili sezonskim radovima, dok opciju zaposlenja kod poslodavca biraju podjednako često.

Tabela 7. Poželjni tip posla za nezaposlene, prema školskoj spremi, u %

Tip posla	Školska sprema		
	Bez škole	Osnovna škola	Srednja/zanat
Samostalni poljoprivrednik/ca	10	3	6
Sopstveni posao (samozaposlen/a)	45	44	56
Stalni posao za poslodavca	33	43	35
Javni radovi	2	8	4
Sezonski radovi	6	2	0

Ovde je korelacija slabija nego kod pola, ali se vidi da lošije obrazovani ispitanici/e češće biraju nekvalifikovane poslove, dok obrazovaniji imaju nešto veću spremnost da započnu sopstveni posao.

Stanovanje

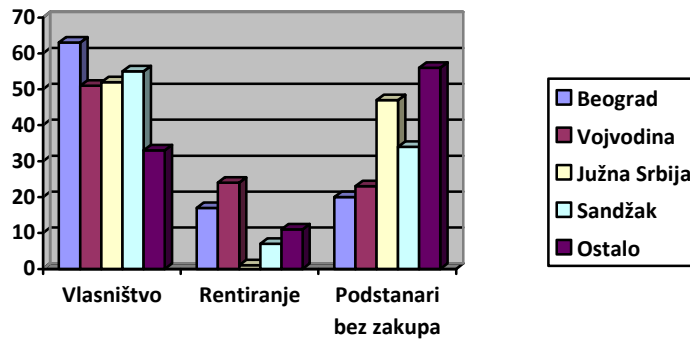
Stanovanje je još jedan važan aspekt kvaliteta života povratnika. Da bi smo analizirali ovaj problem postavili smo nekoliko pitanja o stambenom statusu i kvalitetu stambenih uslova, kao i o poželjnom rešenju stambenog problema.

Više od pola anketiranih domaćinstava povratnika poseduje nekakav stambeni prostor, njih 54%, od čega 1% uz kreditno zaduženje. Sledeća velika grupa su oni koji žive u prostoru nad kojim nemaju vlasništvo, ali ne plaćaju zakupninu, 34%, dok 11% ima klasičan podstanarski status. Najveći broj povratničkih porodica živi u prostoru koji je namenjen stanovanju, njih 89%.

Distribucija stambenog statusa nije ujednačena po regionima.

Grafikon 5. Regionalna distribucija stambenih statusa, u %

Vidimo, dakle, da je i u pogledu stambenog statusa situacija najpovoljnija za povratnike iz Beograda, a najlošija za one koji žive raspršeno po Zapadnoj, Centralnoj i Istočnoj Srbiji.

Kvalitet stanovanja je ocenjen preko opremljenosti osnovnom infrastrukturom i kvaliteta samog stambenog objekta. Podaci su prikazani u sledećoj tabeli.

Tabela 8. Učešće domaćinstava koja nemaju neki od elemenata infrastrukture ili imaju neki od problema sa stambenim prostorom, u %

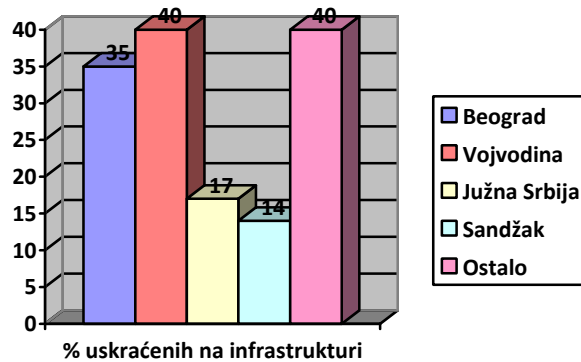
Nema kupatilo	35
Nema WC	26
Nema električnu energiju	10
Nema tekuću vodu	12
Nema priključak za kanalizaciju ili septičku jamu	34
Nema priključak za telefon	56
Nema dovoljno prostora za sve članove domaćinstva	60
Ima vlage	71
Krov prokišnjava	54
Zidovi/podovi su propali	62
Drvenarija je istrošena	76
Nema dovoljno dnevnog svetla	49

Da bismo konciznije ocenili stambene uslove konstruisali smo dva indeksa: indeks infrastrukturne opremljenosti i indeks kvaliteta stambenog prostora i na svakom od njih

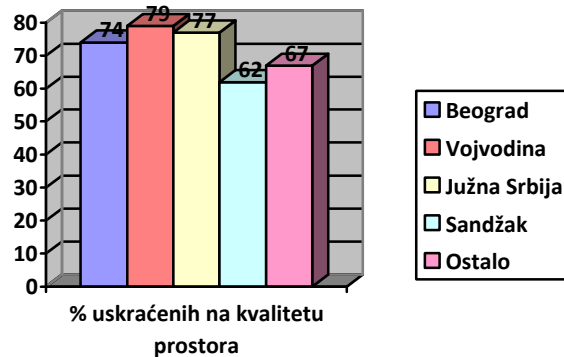

podelili domaćinstva na uskraćena i ona koja to nisu⁷. Na prvom indeksu je 27% domaćinstava ocenjeno kao deprivirano, a na drugom čak 71%. Regionalna distribucija skorova na ovim indeksima je prikazana u sledeće dve tabele.

Grafikon 6. Uskraćenost na indeksu infrastrukturne opremljenosti, u %

Grafikon 7. Uskraćenost na indeksu kvaliteta stambenog prostora, u %

Iz prethodnih tabela se može videti da povratnici iz Beograda, iako imaju najviše stambenog prostora u vlasništvu, prijavljuju nizak kvalitet tog prostora. Na ovim pokazateljima Sandžak stoji najbolje, tj. ima najmanje depriviranih povratničkih domaćinstava.

Ispitanici/e bi prihvatili/e različite oblike podrške za rešavanje stambenih problema. Ovde dajemo odvojeno informaciju za one koji žive u svojem prostoru i one koji su podstanari (bilo da plaćaju ili ne). Prikazano je koji oblik stambene podrške su odabrali kao najbolje rešenje.

⁷ Na svakom od indeksa je maksimalan skor 6, a kao uskraćena su razvrstana ona domaćinstva kojima na indeksu infrastrukturne opremljenosti nedostaje 3 ili više jedinica, a na indeksu kvaliteta stambenog prostora prijavljuju više od 2 problema.

Tabela 9. Najbolji oblik stambene podrške, vlasnici stambenog prostora i podstanari, u %

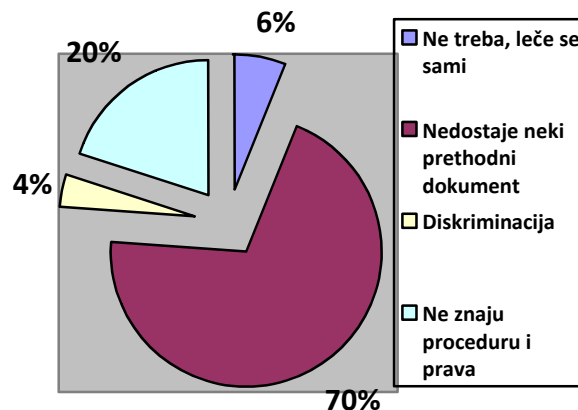
Vrsta podrške	Stambeni status	
	Vlasnici	Podstanari
Socijalno stanovanje	0	26
Pomoć u građevinskom materijalu	85	32
Montažna kuća (ako već poseduju zemljište)	10	20
Kredit pod povoljnim uslovima	4	2
Otkup domaćinstva sa okućnicom	1	18
Nešto drugo	0	2

Zdravstvena zaštita

Što se tiče indikatora isključenosti iz zdravstvene zaštite, najpre valja istaći da je osnovni pokazatelj, a to je stopa pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem, slična kao na nacionalnom nivou: naš uzorak pokazuje da oko 11% članova domaćinstava povratnika nema zdravstveno osiguranje. Ovaj problem se pojavio u 18% domaćinstava, a 12% ima više od jednog člana koji nije zdravstveno osiguran.

Glavni razlog zbog kojeg povratnici po sporazumu o readmisiji nemaju zdravstveno osiguranje je to što im nedostaje neki drugi dokument da bi došli do zdravstvene knjižice.

Grafikon 8. Glavni razlog zbog kojeg nemaju zdravstveno osiguranje, u %

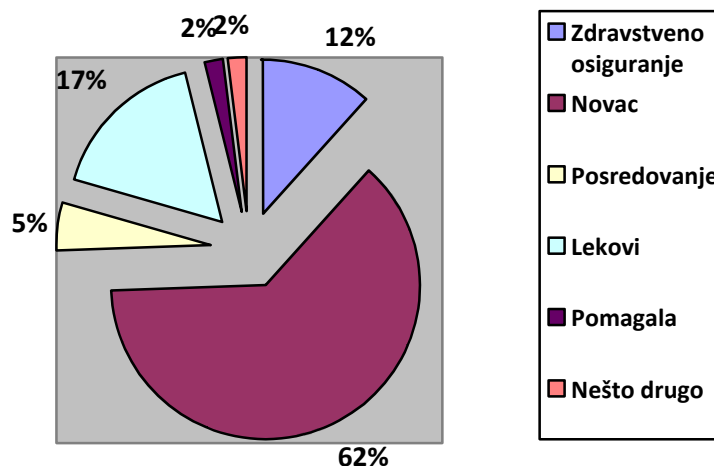

Shodno prethodnom, naši ispitanici/e smatraju da je najvažnija podrška koja im je potrebna da bi ostvarili pravo na zdravstveno osiguranje pribavljanje dokumenata (46%) i objašnjenje procedura (30%).

S obzirom da je populacija koju predstavlja naš uzorak prilično mlada, iznenađuje podatak da jedna četvrtina domaćinstava ima člana koji ima takvo oštećenje zdravlja koje traži stalnu pomoć drugih ljudi u svakodnevnom funkcionisanju. Ovo daje brojku od 145 osoba, ili 8% na nivou pojedinaca, što je već bolja slika nego što je pravi procena učešća osoba sa invaliditetom na nacionalnom nivou (oko 10%). Brojke koje govore o zvanično potvrđenom invaliditetu su otprilike duplo manje, tako da ima oko 13% domaćinstava koja imaju OSI i oko 4% OSI među povratnicima.

Za članove domaćinstva koji imaju ozbiljno oštećenje zdravlja najviše nedostaje novac, donekle su važni i lekovi, a zdravstveno osiguranje, posredovanje u ostvarivanju prava na lečenje, pomagala i pomoć u kući se pominju znatno ređe.

Grafikon 9. Najvažnija pomoć za članove koji imaju ozbiljno oštećenje zdravlja, u %

Obrazovanje

U ovoj oblasti smo pratili dva indikatora: obuhvat predškolskim vaspitanjem i obuhvat osnovnim i srednjim obrazovanjem. Merili smo koliko je domaćinstava u kojima ima dece koja ne idu u vrtić ili školu i pitali koji su osnovni razlozi za izostanak, kao i koja vrsta podrške je najpotrebnija da bi se postigla redovnost pohađanja vrtića i škole.

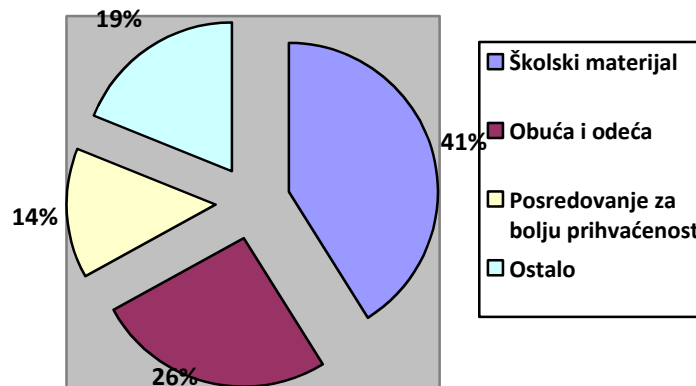

U uzorku smo pronašli 31% domaćinstava koja imaju decu predškolskog uzrasta koja ne idu u vrtić. To je ukupno 218 dece ili 74% od sve dece tog uzrasta, što pokazuje izuzetno slabu pokrivenost predškolskim vaspitanjem. Ubedljivo najvažniji razlog za ovo, prema mišljenju naših ispitanika/ca, je nedostatak novca. Drugi važan razlog je da neko može da čuva decu kod kuće, a nepoznavanje procedura ili udaljenost vrtića se retko javljaju kao razlog.

I prekid školovanja pre sticanja kvalifikacije je prilično učestala pojava među povratničkim domaćinstvima. Otprilike 28% dece uzrasta 7-18 godina ne ide u školu. Ovakav slučaj se javlja u 17% domaćinstava. Kao i u slučaju vrtića, i ovde je glavna prepreka za veću uključenost novac. Nekakav značaj ima još i nedostatak nekih dokumenata potrebnih za upis i pohađanje škole, a svi ostali razlozi su gotovo beznačajni. Npr. nepoznavanje srpskog jezika se javlja u svega 5% domaćinstava.

Kada su dobili priliku da naznače koja vrsta podrške im je najpotrebnija da bi deca redovno išla u školu (a da to nije novčana pomoć), ispitanici/e su najčešće isticali školski materijal i odeću i obuću.

Grafikon 10. Najpotrebnija podrška za redovno pohađanje škole, u %

Socijalna zaštita

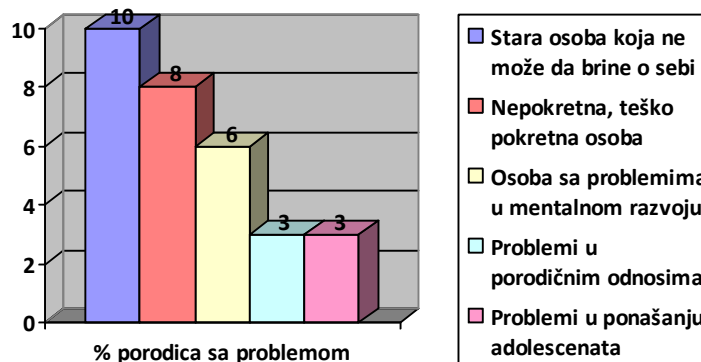
U pogledu prava na novčanu pomoć, stanje odgovara opisanoj slici ekonomskog položaja koja govori o siromaštvu povratnika po sporazumu o readmisiji. Stoga ne čudi da ova grupa ostvaruje veće učešće socijalnih transfera nego generalna populacija Srbije. Naknadu za tuđu negu i pomoć je primilo 3% domaćinstava, materijalno obezbeđenje porodice (MOP) čak 26% domaćinstava, dečiji dodatak 38%, materinski dodatak 4%, jednokratnu pomoć 14% i ishranu u narodnoj kuhinji 9%.

Na primeru MOP možemo videti koji su glavni problemi povratnika za bolji pristup novčanim oblicima socijalne pomoći. Naime, najveći broj onih koji nisu ostvarili pravo na MOP (46%) je diskvalifikovano ili zbog toga što nisu prošli materijalni cenzus ili iz nekog drugog razloga. Takođe, 10% ispitanika tvrdi da im MOP nije potreban. Ali, 18% nije čulo za program, 10% ne zna gde da se prijavi, a 15% nema sva potrebna dokumenta.

Svi prethodni nalazi ukazuju na to da je potreba za asistencijom zajednice kod povratnika po sporazumu o readmisiji velika. Uz već opisane probleme lošeg materijalnog položaja, visoke nezaposlenosti i loših stambenih uslova dodajemo i niz specifičnih socijalnih problema za koje je potrebna pomoć stručnih službi. Učestalost javljanja ovih problema je prikazana u sledećem grafikonu.

Grafikon 11. Učestalost javljanja socijalnih problema, % porodica

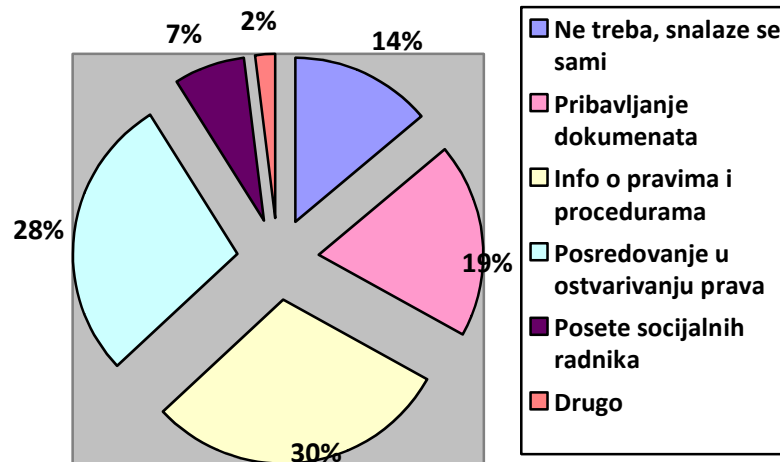

Od navedenih problema smo konstruisali indeks socijalne ugroženosti na kojem svako domaćinstvo koje ima više od jednog problema spada u ugrožene. Ovakvih je u uzorku bilo 7%, ali ponovo nejednako regionalno distribuiranih. I ponovo je problem bio najveći među porodicama povratnika koje žive raspršene na području zapadne, centralne i istočne Srbije. Tamo je socijalno ugroženih porodica bilo 15%, dok ih je, recimo, na Sandžaku 3%, u Vojvodini 4%, na jugu 6% i u Beogradu 10%. Izuzetno mali broj domaćinstava je dobio pomoć za navedeni problem (manje od 10 za bilo koji od problema), bilo od javnih ustanova ili od organizacija civilnog društva. Najčešće navođeni razlog za nedobijanje pomoći je to da istu nisu ni tražili, a potom to što su previše udaljeni od nadležne ustanove. U jednom broju slučajeva, ali znatno ređe nego kod prethodna dva razloga, prijavljen je i nedostatak odgovarajuće dokumentacije.

Na pitanja o potrebnoj podršci za ostvarivanje prava na uslugu socijalne zaštite anketirani povratnici/e su odgovarali rado i u velikom broju. Odgovori o najpotrebnijoj podršci su bili raznovrsni i prikazani su u sledećem grafikonu.

Grafikon 12. Najpotrebniji oblik podrške za dobijanje socijalne zaštite, % domaćinstava

Socijalni aktivizam

Na kraju upitnika postavili smo nekoliko pitanja o spremnosti povratnika po sporazumu o readmisiji da se udruženim snagama angažuju na popravljaju svog socijalnog položaja. Dobijeni su vrlo zanimljivi odgovori. Najpre, u svega 16% domaćinstava postoji neko ko je učlanjen u udruženja koja zastupaju interese povratnika, Roma i sl. Ovo je u skladu sa stavom ispitanika/ca o mogućnosti da oni lično ili članovi njihovih domaćinstava utiču na odluke opštinskih ili državnih organa vezano za životne probleme povratnika, gde je 16% reklo da oseća da ima ovu mogućnost. Ali, 64% ispitanih je izjavilo da smatraju da treba da učestvuju u akcijama organizacija koje zastupaju interese povratnika.

Ova slika je veoma neujednačena kada se posmatra po regionima. Generalno, aktivizam je najmanji u Beogradu i potom u Sandžaku, a najveći je u Vojvodini i tamo gde su povratnici slabo skoncentrisani. Spremnost za učešće u akcijama je pokazana i na Sandžaku.

Rezultati ankete pružalaca usluga

Percepcija povratnika i njihovih problema

U ovom delu istraživanja cilj nam je bio da ustanovimo da li ispitanici uopšte primećuju problem povratnika u svojoj opštini i koliko je velik taj problem po njihovom mišljenju. Takođe, tražili smo od ispitanika da ocene pojedinačno glavne probleme koje smo pronašli tokom istraživanja samih povratnika, kao i neke probleme koji se stereotipno vezuju za ovu populaciju (npr. prošenje i kriminal).

Da krenemo od osnovnog pitanja, da li ispitanici primećuju da u njihovoj opštini postoje povratnici po sporazumu o readmisiji. Analiza na osnovu gustine koncentracije povratnika daje zanimljive nalaze. Ako bismo i mogli reći da je svega 60% ispitanika iz stratumata sa niskom koncentracijom povratnika koji primećuju da u njihovoj opštini ima ovih osoba očekivan rezultat, činjenica da je ova pojava primećena od strane 75% ispitanika iz stratumata sa srednjom koncentracijom i (svega) 78% ispitanika iz stratumata sa visokom koncentracijom povratnika, je zabrinjavajuća. U ovom stratumu je 12% ispitanika izjavilo da povratnika u njihovoj opštini nema, a 10% da ne znaju. Ako ovome dodamo još da su sa 'ne' odgovarali samo zaposleni u opštinskoj upravi i CSR, problem informisanosti još više dobija na značaju i ne može ga umanjiti to što su zaposleni na izvršnim poslovima koji nemaju direktni kontakt sa povratnicima nešto zastupljeniji u grupi pogrešno informisanih. Zaposleni u CSR najslabije primećuju prisustvo povratnika i na nivou celog uzorka (54%). Ova pojava je najbolje primećena od strane policije (82%) i opštinske uprave (80%).

U nastavku analize kao kredibilnu prikazujemo ocenu problema povratnika od strane ispitanika koji su potvrdili da u njihovoj opštini postoji pojava povratka po sporazumu o readmisiji (n=194). Ispitanici su najpre upitani da ocene koliko je u njihovoj opštini velik problem povratnika. Generalno je ovaj problem ocenjen pretežno kao srednje velik (47% od celog poduzorka). Važniji je nalaz da je, kao što se i očekuje, ova ocena pokazala značajnu korelaciju sa gustinom koncentracije povratnika po stratumima, jer je u stratumu gde je gustina povratnika najveća 26% ispitanika ocenilo problem kao velik, a druga dva stratumata ova vrednost je 10% i 5%. S druge strane, problem je kao mali ocenjen od strane 41% ispitanika iz stratumata sa malom gustinom povratnika, a u druga dva stratumata ova vrednost je duplo manja.

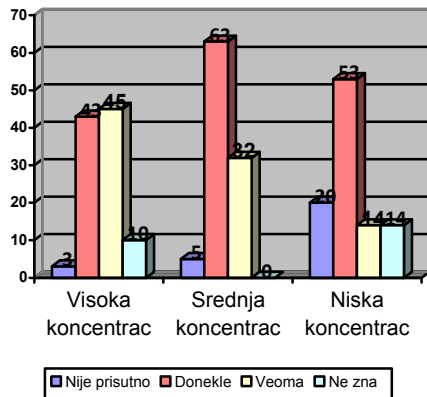
Distribucija ocene veličine problema povratnika prema ustanovi u kojoj su ispitanici zaposleni daje manje jasnu sliku. Svega nekoliko odstupanja je vredno komentara. Ocenu da je problem povratnika velik zaposleni u NSZ daju češće (20%) nego zaposleni u opštinskim upravama, CSR i policiji. Na drugom kraju skale, zaposleni u opštinskim upravama ubedljivo najčešće registruju (17%) da problem sa povratnicima uopšte ne postoji

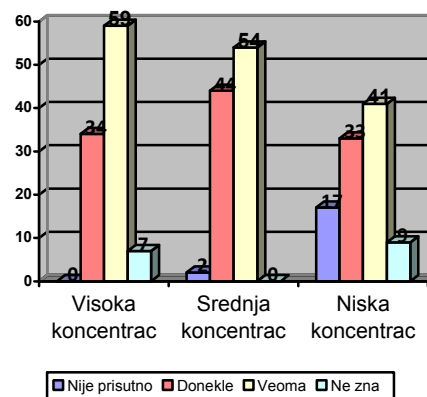
(iako su potvrdili njihovo prisustvo u opštini) i to je nalaz koji traži dodatnu pažnju u planiranju aktivnosti vezanih za reintegraciju povratnika.

Nadalje su ispitanici zamoljeni da ocene intenzitet prisustva pojedinačnih problema povratnika. Nalazi ove analize su predstavljeni grafički i naknadno komentarisani sumarno.

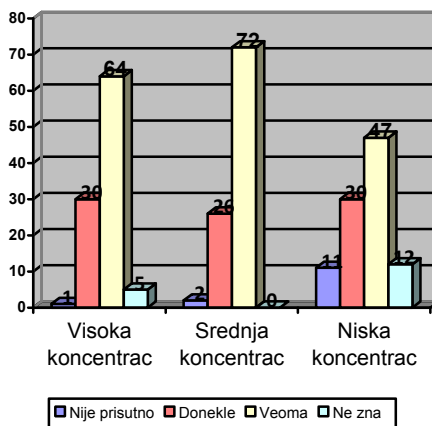
Velike porodice sa mnogo izdržanih članova, u %

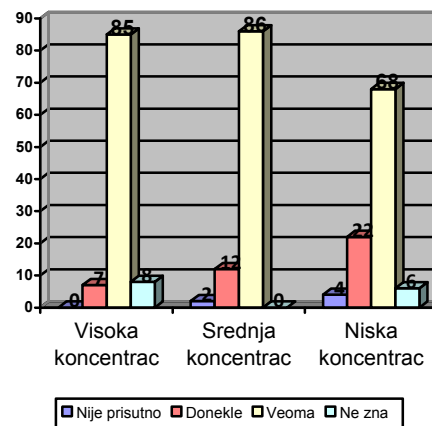
Siromaštvo, u %

Loša obrazovanost, u %

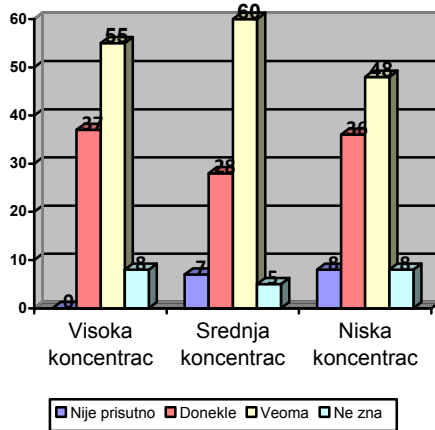

Nezaposlenost, u %

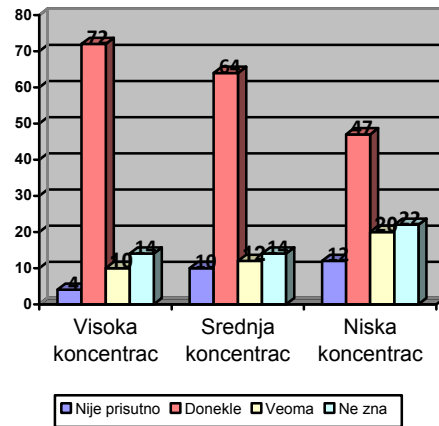

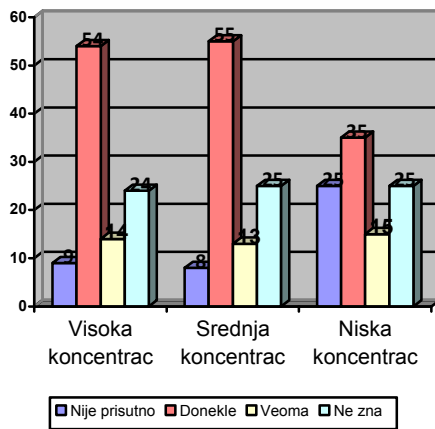
Pasivnost, zavisnost od institucija, u %

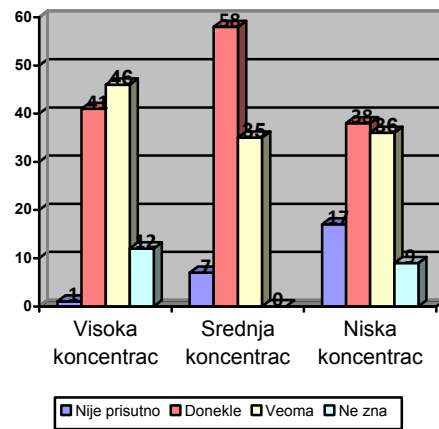
Zdravstveni problemi, u %

Socijalni problemi, u %

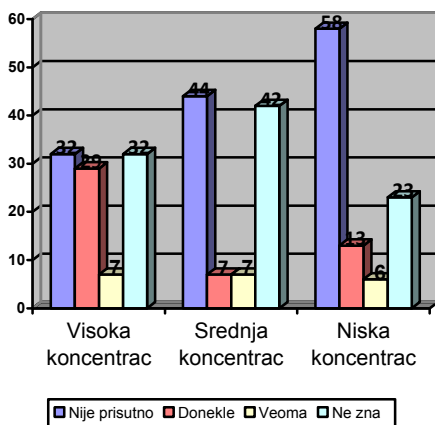

Loši stambeni uslovi, u %

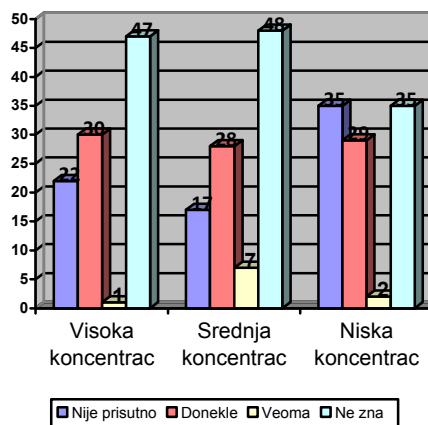

Proširenje, u %

Sklonost kriminalu, u %

Nekoliko važnih zaključaka se nameće iz analize prethodnih tabela:

1. Ispitanici iz područja sa nižom gustom koncentracijom povratnika po sporazumu o readmisiji znatno ređe ocenjuju pobrojane probleme kao veoma prisutne među povratnicima u njihovim opštinama, a, sa druge strane, znatno češće prijavljuju da tih problema nema ili da ne znaju koliki su.
2. Kao najprisutniji percipirani su problemi nezaposlenosti, lošeg obrazovanja i siromaštva. Ovakva percepcija u potpunosti odgovara realnosti koju je predstavila anketa samih povratnika. Ispravno je percipiran i problem loših stambenih uslova (podjednako često kao veoma prisutan i kao donekle prisutan). Ovde možemo dodati i percepciju zdravstvenih problema povratnika koja je najčešće ocenjena kao donekle prisutna (a ne veoma), što odgovara nalazima iz anekste povratnika.
3. Postoji i nekoliko bitnih pogrešnih percepcija. Najpre, problem pasivnosti povratnika i očekivanja pomoći od institucija je percipiran otprilike jednako učestalo kao i siromaštvo. Ovo ne odgovara slici koju daje anketa samih povratnika. Naime, ne samo da je poduhvat putovanja u zemlje EU da bi se popravio ekonomski položaj u suštini proaktivna strategija, nego je i stepen neaktivnosti na tržištu rada među ovom kategorijom stanovnika manja nego što se uobičajeno misli i nego što se može izmeriti u istraživanju položaja Roma na tržištu rada. Dalje, iznenađujuće je veliko učešće odgovora 'ne znam' na pitanje da li povratnici imaju socijalnih problema. Ovaj podatak pokazuje da ustanove i organizacije koje bi trebalo da čine mrežu sigurnosti pri reintegraciji povratnika još uvek ne poznaju dovoljno socijalni položaj ove kategorije stanovnika. Konačno, nepoznavanje socijalnih problema povratnika je posebno kritično u sredinama gde su oni najmanje koncentrisani. Podsetimo da je anketa povratnika

pokazala da upravo u ovim područjima povratnici najčešće prijavljuju prisustvo socijalnih problema u porodici (osobe kojima je potrebna pomoć, drugog lica, loši odnosi u porodici, itd.). A ispitanici iz anekste institucija i organizacija upravo u ovim područjima najčešće odgovaraju da ovih problema nema ili da ne znaju za njih.

4. Na kraju, zanimljivo je da dve tipične predrasude koje bi se mogle vezivati za povratnike, zbog značajnog prisustva Roma u ovoj populaciji, nisu prisutne, ili bar ne vidljivo, među zaposlenima u institucijama i organizacijama koje su učestvovala u našoj anketi. Naime, 2/3 ili više ispitanika je i za prošenje na ulici i za sklonost kriminalu odgovorilo ili da ga nema među povratnicima, ili da ne znaju o tome. Proporcija onih koji su ove probleme ocenili kao veoma prisutne je izuzetno mala.

Kada se percepcija pomenutih problema analizira preko tipa ustanove u kojoj je ispitanik zaposlen, najpre treba naglasiti da osipanje uzorka zbog ne uočavanja prisustva povratnika u svojoj lokalnoj sredini ostavlja dovoljan broj upitnika za analizu samo iz lokalnih samouprava i centara za socijalni rad. Međutim, nikakve značajnije varijacije ne postoje između ove dve kategorije ispitanika. I jedni i drugi ispravno uočavaju da su siromaštvo, nezaposlenost i loše obrazovanje najveći problemi povratnika, ni jedni ni drugi ne pokazuju znatnije prisustvo predrasuda prema povratnicima u pogledu prošenja i sklonosti kriminalu. Jedino je primetno da zaposleni u lokalnim samoupravama nešto češće percipiraju stambene uslove povratnika kao veoma loše nego što to čine zaposleni u CSR, koji ovaj problem najčešće vide kao donekle prisutan.

Kada su pozvani da izdvoje jedan od pobrojanih problema kao najurgentniji za rešavanje, ispitanici se nisu razlikovali prema gustini koncentracije povratnika. U sva tri stratumu su najčešće isticali nezaposlenost (oko 40% njih), a potom siromaštvo (20-30%). Važno je, međutim, istaći jednu manju razliku koja se vidi kada se analizira prema ustanovi u kojoj je ispitanik zaposlen. I u ovom delu analize je nezaposlenost istaknuta kao najurgentnija za rešavanje (preko 40%). Međutim, kod ispitanika iz lokalne administracije drugo po učestalosti je siromaštvo (37%), dok je kod ispitanika iz CSR to raspoređeno na pasivnost povratnika (17%) i siromaštvo (13%). Pri ovakvom nalazu bi bilo uputno obaviti dodatno kvalitativno istraživanje i ustanoviti zašto oni koji imaju najčešći direktan kontakt sa povratnicima imaju ovakav stav: zbog toga što drugačije shvataju uzročno-posledični odnos u uspostavljanju lanca socijalne isključenosti ili zato što najveći deo obaveza u sprovođenju mera socijalnog uključivanja dospe u njihovu nadležnost.

Na kraju ovog dela analize valja istaći još da preko 80% ispitanika iz ustanova i organizacija smatra da povratnici po sporazumu o readmisiji ne ugrozavaju skladne odnose u njihovoj opštini, niti predstavljaju pretnju po bezbednost. Oni koji smatraju da nije tako se češće nalaze u oblastima gde je koncentracija povratnika veća i srednja i po pravilu smatraju da je ovo ugrožavanje umereno, a ne veliko. Osim toga, ovakvi ispitanici se češće javljaju u lokalnim administracijama nego u ostalim anketiranim ustanovama.

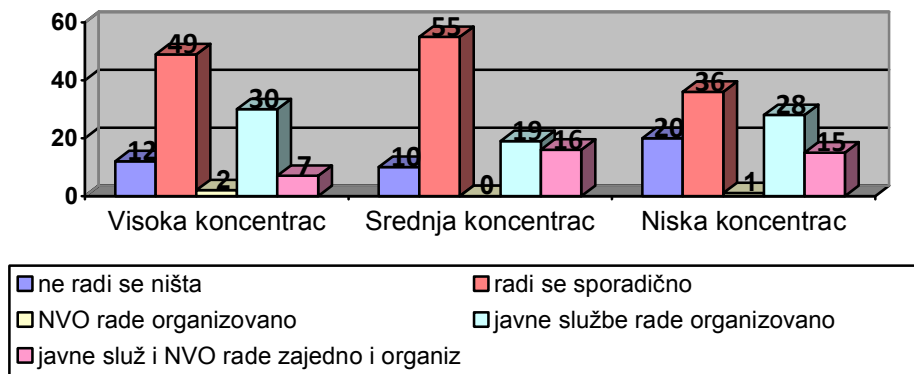

Rešavanje problema povratnika po osnovu Sporazumu o readmisiji

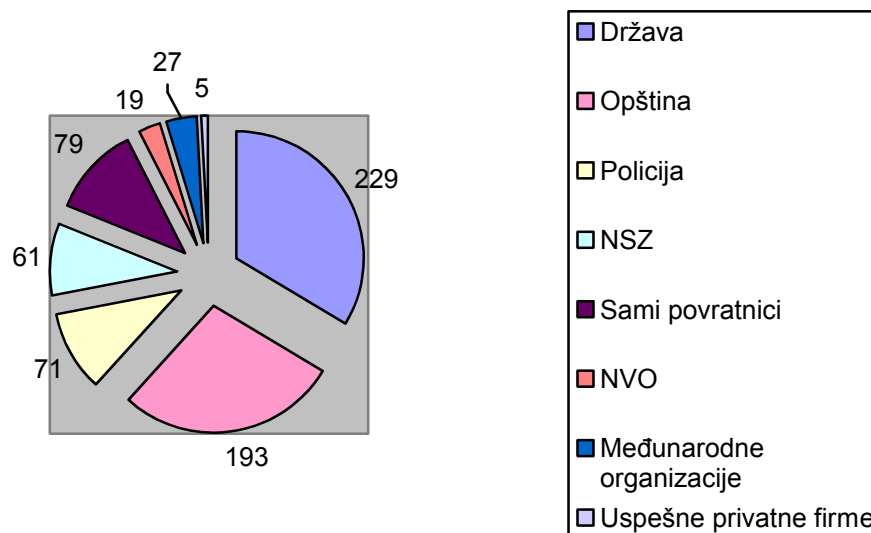
Ovaj deo analize treba da pokaže kako ispitanici vide pristup rešavanju problema povratnika u svojoj opštini, ulogu različitih aktera i njihovu međusobnu komunikaciju.

Polazno pitanje je da li se u opštini radi na rešavanju ovog problema. Mali je broj ispitanika koji su izjavili da se ne radi ništa. Ipak, valja istaći da je proporcija ovakvih duplo veća u oblastima sa malom koncentracijom povratnika (20%), nego u oblastima sa srednjom i velikom koncentracijom (oko 10%, odnosno 11%). No, kada se obrati pažnja na kvalitet tog pristupa, dominira odgovor da se na rešavanju ovog problema radi sporadično. Odgovori na ovo pitanje su donekle diferencirani prema gustini koncentracije povratnika na teritoriji. U oblastima sa visokom koncentracijom povratnika slabije uočavaju saradnju javnih službi i NVO, a u oblastima sa srednjom koncentracijom nešto ređe opažaju organizovan rad javnih službi nego u preostala dva stratuma.

Da li se u opštini radi na rešavanju problema povratnika, u %

Nadalje je ispitanicima ponuđeno da navedu 3 najvažnija aktera u rešavanju problema reintegracije povratnika. Rezultati broja pojavljivanja na bilo kojoj od 3 pozicije su prikazani u sledećem grafikonu.

Opšti koncept države kao aktera u rešavanju problema reintegracije povratnika je najčešće pominjan od strane ispitanika. Vrlo blizu se po učestalosti izbora javlja i opština (takođe kao opšti pojam). Konkretnije institucije, kao što su NSZ ili policija se javljaju znatno ređe. Bitno je naglasiti i da se sami povratnici kao glavni akteri sopstvene reintegracije javljaju jednako često kao policija ili NSZ.

Najčešća kombinacija odgovora je da se država javlja na prvom mestu (kao najznačajniji akter u procesu reintegracije), opština na drugom, a policija, NSZ ili sami povratnici na trećem mestu. Ovakav redosled ne pokazuje značajnije varijacije u pogledu gustine koncentracije povratnika ili ustanove/organizacije u kojoj je ispitanik zaposlen.

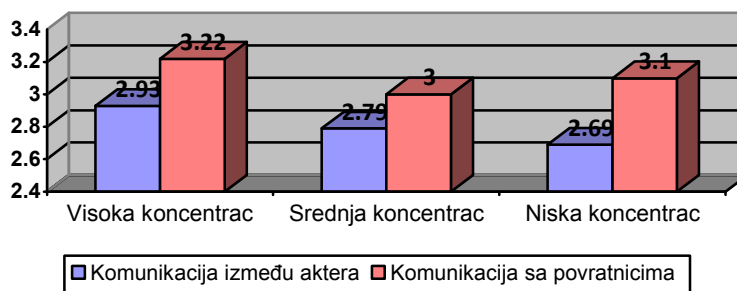
Da bismo proverili ispunjenost institucionalnih pretpostavki za planiranje i sprovođenje mera reintegracije povratnika, pitali smo da li su problemi povratnika deo nekog strateškog dokumenta u opštini i da li je određena ustanova u čiju nadležnost spadaju ovi problemi. Stavljanje problema povratnika u strateške dokumente ima veze sa intenzitetom ovog problema predstavljenim preko gustine koncentracije povratnika. Tamo gde ih je više češći je odgovor da se povratnici pominju u nekoj strategiji ili akcionom planu (43% ispitanika), dok je ovaj procenat u oblastima sa srednjom koncentracijom povratnika 17, a tamo gde je koncentracija najmanja 13. Pominjanje problema povratnika u strateškim dokumentima nešto češće prepoznaju zaposleni u lokalnim samoupravama nego oni iz CSR (31% prema 20%).

Nadležnost određene ustanove (najčešće podeljenu nadležnost više ustanova) prepoznaje 62% ispitanika iz stratuma sa velikom koncentracijom povratnika, 54% iz stratuma sa srednjom i 55% iz stratuma sa niskom koncentracijom povratnika. Zaposleni u lokalnim samoupravama prepoznaju nadležnost određene ustanove znatno češće nego zaposleni u CSR (66% prema 47%).

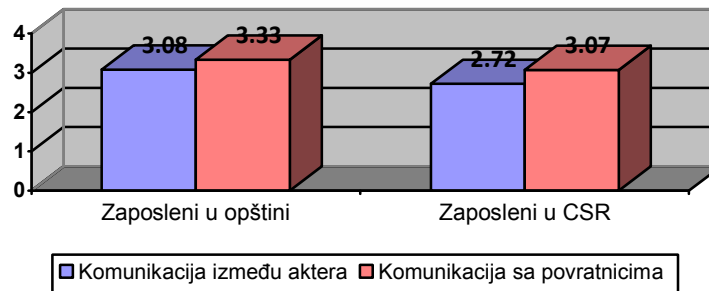

U ovom kontekstu zanimljivo je videti i kako ispitanici ocenjuju komunikaciju između aktera u procesu rešavanja problema reintegracije povratnika. Ispitanici su najpre upitani da ocene komunikaciju između aktera, a potom i da ocene komunikaciju između svoje ustanove/organizacije i samih povratnika. Ocene je moguće iskazati na skali od 1-5, pa ih ovde prikazujemo kao prosečnu ocenu.

Komunikacija u rešavanju problema povratnika, prema koncentraciji povratnika, prosek na skali 1-5

Komunikacija u rešavanju problema povratnika, prema instituciji zaposlenja, prosek na skali 1-5

Iz grafičkih prikaza proizilazi nekoliko važnih zaključaka:

- Komunikacija dobija bolje ocene tamo gde je problem veći (veća koncentracija povratnika)
- Komunikacija sa povratnicima dobija bolje ocene nego komunikacija između aktera
- Zaposleni u CSR nešto lošije ocenjuju komunikaciju i sa povratnicima i sa drugim akterima nego što to čine zaposleni u opštinskim upravama; ovo je u skladu sa prethodno konstatovanim razlikama u prepoznavanju prisustva problema povratnika u strateškim dokumentima i nadležnostima određene ustanove

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Zaključak

Realizacijom anketnog istraživanja sa povratnicima i pružaocima usluga na lokalnom nivou pribavljeni su podaci koji omogućuju osnovne zaključke o stvarnim potrebama povratnika za podrškom i percepcijom tih potreba od strane onih koji treba da pruže podršku. Ovi nalazi na empirijskoj ravni i u domenu istraživane ciljne grupe (povratnici po sporazumu o readmisiji) potvrđuju osnovne zaključke izveštaja *'Ka razvoju politike radnih migracija u Republici Srbiji'* (tzv. Beli dokument), koji je poslužio kao polazna studija za unapređenje upravljanja migracijama u Srbiji, ali bacaju i novo svetlo na realne potrebe povratnika i prepreke za njihovo uspešno socijalno uključivanje.

Najvažnije je na početku istaći da je percepcija osnovnih problema i potreba povratnika ispravna: ispitanici iz lokalnih ustanova i organizacija su istakli isto što je pokazalo istraživanje povratnika: ovo je loše obrazovana društvena grupa sa visokom stopom nezaposlenosti i veoma lošim ekonomskim položajem. Treba, međutim, naglasiti da su povratnici aktivni na tržištu rada: oni pokušavaju da pronađu posao, a u Beogradu, koji je ekonomski življi region, ovo im češće polazi za rukom nego u drugim regionima. Povratnici su znatno više orijentisani na zapošljavanje nego na dobijanje socijalne pomoći, spremni su na različite oblike podrške u zapošljavanju i posebno je važno istaći da najveći broj njih preferira podršku za samozapošljavanje.

U meri u kojoj povratnici ističu nezaposlenost kao veliki problem i lokalni pružaoci usluga ističu zapošljavanje ove kategorije stanovništva kao primarni cilj. Ali, od ispravne percepcije problema do njegovog rešavanja sledi velik korak. Anketirani predstavnici lokalnih ustanova smatraju da država i opštine treba da igraju glavnu ulogu u rešavanju problema povratnika. Međutim ako se u oblasti zapošljavanja uzme u obzir činjenica da je za realizaciju aktivnih mera na lokalnom nivou potreban znatan angažman lokalnih samouprava, ali i značajna izdvajanja iz centralnog budžeta, ne može se izvesti zaključak da postoje povoljni uslovi za poboljšanje u ovoj oblasti. Nove mere predviđene relevantnim strateškim dokumentima (Nacionalna strategija zapošljavanja 2011-2020, Strategija reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji), od kojih su neke pilotirane kroz Fond za zapošljavanje mladih, prave dobar iskorak u pravcu rešavanja ovog problema.

Problem nezaposlenosti generisan niskim obrazovanjem pretili da se obnovi i u sledećim generacijama jer je procenat dece koja prekidaju školovanje pre završetka srednje škole velik. Iz tog razloga podrška u ovoj oblasti je jednako urgentna kao i podrška u zapošljavanju.

Još jedan problem traži više pažnje i mera podrške, a to je kvalitet stambenih uslova. Ovaj problem se više odnosi na kvalitet stanovanja nego na vlasnički status, mada je i po ovom drugom pokazatelju kategorija povratnika u znatno lošijem položaju od proseka za Srbiju.

CBMM

Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za
upravljanje migracijama i reintegraciju povratnika

Povratnici bi u ovom slučaju prihvatili različite oblike podrške, a problem je ispravno percipiran i od strane pružalaca usluga.

Lokalne ustanove su relativno dobro upoznate sa problemima povratnika. Ipak, može se reći da je potrebno proširiti informaciju o ovoj pojavi iz kruga pojedinaca i instanci zaduženih da se bave ovim problemom na širi krug pružalaca usluga, a pogotovo je potrebno bolje povezati različite aktere u osmišljavanju i sprovođenju mera podrške. Ovakav zaključak posebno važi za opštine u kojima je koncentracija povratnika mala: tamo su i percepcija problema i povezanost aktera u mreži podrške slabi i to povratnike u ovim opštinama gura na same margine društva. Ne treba zaboraviti da u ovim opštinama živi skoro 1/3 povratnika.

Posebnu ciljnu grupu u kampanji podizanja svesti o problemima integracije povratnika treba da čine zaposleni u CSR. Istraživanje je pokazalo da oni nedovoljno jasno prepoznaju povratnike kao posebnu društvenu grupu, a upravo su CSR mesto preseka tokova informacija, drugim institucijama o potrebama povratnika, a samim povratnicima o mogućnostima koršćenja različitih socijalnih usluga i mera podrške.

Na samom kraju naglašavamo još jedan nalaz istraživanja. Tokom analize ankete povratnika ispitanici su razvrstani u 4 grupe s obzirom na godinu poslednjeg odlaska u inostranstvo. Prvu grupu su činili oni koji su otišli nakon vizne liberalizacije (2010. i kasnije), drugu grupu oni koji su otišli nakon političkih promena u Srbiji (2001.-2009), treću oni koji su otišli nakon raspada Jugoslavije i početka ratnih sukoba (1991-2000) i četvrtu oni koji su otišli pre 1990. godine. Analiza je pokazala da između prve tri grupe ne postoji značajna razlika u pogledu socijalno-ekonomskog položaja i potreba. Međutim, četvrta grupa, oni koji su otišli ranije i koji su najduže boravili u inostranstvu daju naznake veće socijalne i ekonomske ugroženosti. Na žalost, uzorak je obuhvatio samo 21 osobu iz ove kategorije, tako da se nalazi o njima ne mogu smatrati statistički značajnim. Ipak, to što se u ovoj grupi nalazi znatno više domaćinstava bez ijednog zaposlenog, znatno manje domaćinstava bez prihoda od plate i srazmerno tome znatno više sa prihodom od socijalne pomoći, to što je među nima više onih kojima nedostaje lična karta ili pasoš i što su im domaćinstva još slabije opremljena osnovnim dobrima nego što je slučaj sa ostalim povratnicima, ukazuje da bi ovu kategoriju trebalo dodatno ispitati i analizirati i verovatno joj pokloniti posebnu pažnju u merama podrške.

